İSMÂİL BİN HAMMÂD CEVHERÎ

Nahiv âlimi. Lügat ve edebiyatta imâm. Künyesi, Ebû Nasrolan İsmail bin Hammâd'a, Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğduğu için Fârâbî denildi. Daha çok Cevherî lakabıyla meşhûr oldu. Ba'zı rivâyetlere göre 398 (m. 1007) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Vefât târihi hakkında değişik rivâyetler vardır.

İlk tahsilini, dayısı ve "Dîvân-ül-edeb" adlı eserin yazarı olan Ebû İbrâhim İshâk Fârâbî'den alan Cevherî, Bağdâd'a giderek, orada Ebû Sa'îd Hasen bin Abdullah Merzubân Sayrafî ve Ebû Ali Hasen bin Ahmed Fârisî'den ilim öğrendi. Arabça üzerindeki bilgilerini daha da ilerletmek, sâde Arabçanın inceliklerine vâkıf olmak için, şehirlerle teması olmayan kabilelerin arasına gidip, bir müddet onlarla beraber kaldı. Cezîre, Suriye ve Hicaz'a gitti. Damgan'da Ebû Ali Hasen bin Ali'nin derslerine devam etti. Meşhûr eseri "Sıhâh" üzerinde ilk çalışmalara burada başladı.

İsmail bin Hammâd Cevherî'den birçok kimse ilim tahsil etti. Bunlardan, İsmail bin Muhammed Nişâbûrî, Ebû Sehl Muhammed bin Ali Hirevî ve İbrâhîm bin Sâlih Verrâk adlı âlimler tanınan birkaç tanesidir.

Hayatının sonlarında Nişâbûr'a yerleşerek isteklilere ilim öğretip, pek kıymetli kitaplar yazmaya başladı. Lügat ilminde Fîrûz Âbâdî'nin "Kâmûs"undan sonra en meşhûr eser olan "Tâc-ül-lüga ve Sıhâh-ül-arabiyye'yi yazdı. Bu kıymetli eserde kelimeler, asıllarının son harflerine ve son harfleri aynı olan kelimeler de birinci ve ikinci harflerine göre tertiplenerek karşılıkları yazılmıştır. Şerhleri ve birçok haşiyeleri yapılan ve "Sıhâh" adıyla meşhûr olan bu eserin yalnız olarak ve şerhleri ile birlikte baskıları yapılmıştır. Mısır baskısı bir mukaddime ve altı cildden meydana gelmektedir. "Vankulu lügatı" adıyla Türkçeye de tercüme edilerek, İbrâhîm Müteferrika matbaasının ilk kitabı olarak 1139 (m. 1726) yılında yayınlandı.

Çok güzel yazılarıyla, Kur'ân-ı kerîmler ve kıymetli kitaplar yazarak, hat san'atına şaheserler kazandıran Cevherinin "Kitâb-ı fi'l-arûz", "Kitâb-ül-mukaddime fî'n-nahv" adlı iki eseri daha vardır.

İsmail bin Hammâd Cevherî, "Sıhâh"ının mukaddimesinde, Allahü teâlâya şükür, Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline ve Eshâbına salât ve selâmdan sonra, kendisinin sahih bildiği lügat malzemesiyle bu kitabını hazırladığını, kitabının

din ve dünyâ ilimlerinin iyi öğrenilmesine yardımcı olacağını ve bu sebeble de Allahü teâlânın bu kitabın şerefini yükselteceğini umduğunu söylemekte ve kitabındaki tertîbi ilk defa kendisinin yaptığını, yirmisekiz bâb ve her babı da yirmisekiz fasıl olarak hazırladığını bildirmektedir.

[illegible]

1) Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 40

2) Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh. 207

3) Nüzhet-ül-elibbâ sh. 418

4) Mu’cem-ül-udebâ cild-6, sh. 151

5) İnbâh-ur-ruvât cild-1, sh. 194

6) Mir’ât-ül-cinân cild-2, sh. 446

7) Bugyet-ül-vuât sh. 195

8) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 143

9) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 267

10) El-A’lâm cild-1, sh. 313